

KISS HENRIETT

A bécsi klasszika megjelenése a Nemzeti Tankönyvkiadónak az általános iskola 6. évfolyama számára készült ének-zene tankönyvében és zenehallgatási anyagában

Magyarországon az általános iskolai tanulók az ének-zene órákon megismerkednek az egyes zenetörténeti korszakokkal, a nagy zeneszerzők életével és remekműveikkel. A bécsi klasszika kora a 6. évfolyam tananyagában szerepel. Mit tanulnak a mai gyerekek Haydn, Mozart, Beethoven életéről és műveiről? Először a tantervet néztem meg. Ezt követően elemeztem a Nemzeti Tankönyvkiadó ének-zene tankönyvét. Végül a kapcsolódó zenehallgatási lemezt (CD) hallgattam meg. Megállapítottam, hogy a bécsi klasszika kora és zenéje mind a tantervben, mind a tankönyvben és a zenehallgatási lemezen hangsúlyosan van jelen. A tanulók ezek alapján kellőképpen megismerhetik e három nagy zeneszerző életét és művészetét.

1. Bevezetés

Magyarországon az 1962-es *Tanterv és utasítás* vezette be a zenehallgatást az énekórákon. Ettől kezdve nyert polgárjogot a zene történetének és irodalmának a tanítása az ének-, azóta ének-zene órákon. Bár az énekpedagógusok a bevezetést megelőző években az *Énektanítás* című módszertani folyóirat hasábjain lefolytatott szakmai vitáik során rögzítették, hogy a zenehallgatással nem a zenetörténet és a zeneirodalom tanítását kívánják elérni, mégis, a kronológikus zenetörténet-, és vele együtt a zeneirodalom-tanítás a felső tagozatos ének-zene órák részévé vált (Kiss 2013).

A zenetörténet legnagyobb komponistái és legnagyobb remekműveik az 1960-es évekkel kezdődően egészen napjainkig jelen voltak és vannak a felső tagozatos ének-zene órákon a gépi (olykor élő) zenehallgatás során.

A rendkívül gazdag európai zenekultúra egyik legragyogóbb korszaka a XVIII. század második fele volt. Joseph Haydn (1732–1809), Wolfgang Amadeus Mozart (1756–1791) és Ludwig van Beethoven (1770–1827) neve fémjelzi a bécsi klasszika stílusirányzatát. E komponisták műveivel napjainkban is sűrűn találkozhatunk hangversenytermekben, rádió- és televízió-közvetítések alkalmával, valamint hangfelvételeken.

Hazánkban az általános iskolai tanulók ma is megismerkedhetnek az ének-zene óráikon ezeknek a zeneszerzőknek az életével és főbb alkotásaikkal. Dolgozatomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a bécsi klasszika, a zenetörténet egyik aranykora, valamint komponistáinak élete és művészete hogyan jutnak el a mai általános iskolásokhoz? Bár a zene történe-

tének és irodalmának a tanításakor az a legfontosabb, hogy maguk a zeneművek ragadják meg a gyerekek figyelmét és azok jussanak el az értelmükhöz és leginkább a szívükhöz, mégis, ahhoz, hogy a feltett kérdésre válaszolni tudjak, nem elég csak az iskolai zenehallgatási lemezeket végighallgatnom. A tantervi előírások megismerése, a zenehallgatási anyaghoz tartozó ének-zene tankönyv elemzése meg kell, hogy előzze a hangzó példák számbavételét. Dolgozatomban ezért a tanterv–tankönyv–zenehallgatási lemez hármasan keresztül mutatom be, hogyan is ismerkedhetnek meg a mai tanulók Haydn, Mozart, Beethoven korával és zenéjével.

2. A tantervi alapok

A Nemzeti Tankönyvkiadónak az elemzésbe bevont tankönyve, a belső borítója tanulsága szerint az Oktatási Minisztérium 17/2004. (V.20.) kerettantervének felel meg.

A kerettanterv Ének-zenéből, az 5–8. évfolyam számára meghatározott célok és feladatok között így fogalmaz: *„a zenei nevelés célja: muzsikáló közösség és zeneszerető/értő közösségnevelés. Ehhez fontos a zenei műveltség megalapozása, a nemzeti és egyetemes zenekultúra megismertetése, az igényes zene mindennapos szükségletté válásának alakítása [...]. Az ismeretszerzés forrásai bővülnek ebben az életkori szakaszban: az éneklés mellett megnő a zenehallgatásból eredő ismeretek köre [...]*” (17/2004 (V.20.) OM rendelet, 183).

A kerettanterv a kiemelt fejlesztési feladatok között szól a zeneértésről is: *„a zeneértő- és -érző képesség fejlesztése: a tanult zenei korszakokhoz kapcsolódó zenei formák, műfajok felismerése. A zenemű gondolati tartalmait közvetítő kifejezőeszközök – tempók, dinamika, tonalitás, karakterek, hangszerelés – megfigyelése. A meghallgatott zeneművekben előforduló hangszerek, hangszeres együttesek, zenekarok hangzásának felismerésére való képesség fejlesztése”* (uo.).

A tanulóknak az egyes évfolyamokon időrendi sorrendben haladva kell megismerkedniük az egyes zenetörténeti korszakokkal. Így az ötödik évfolyam anyagát képezik a középkori gregorián énekek, a reneszánsz és a barokk mesterek művei. A hatodik évfolyam középpontjában az egyetemes zenetörténet szempontjából a bécsi klasszicizmus áll. A hetedik évfolyamon a romantika életérzésével ismerkedhetnek meg a tanulók a zenén keresztül, míg a nyolcadik évfolyamon a századforduló zenéjétől napjaink könnyűzenéjéig juthatnak el az addig tanultak rendszerező átvételével párhuzamosan.

Írásomban a bécsi klasszika korszakát emelem ki. Ennek a korszaknak a tárgyalásához a kerettanterv a hatodik évfolyamon énekes (klasszikus műdalok és témák, klasszikus kánonok) és zenehallgatási szemelvényeket is rendel. A zenehallgatás során a műfajok és formák meg-

nevezése, valamint a zenei formák, műfajok és művek hallás utáni felismerése szerepel a belépő tevékenységek között. Zenei ismeretek és fogalmak szintjén a bécsi klasszicizmus stílusjegyeinek felismerését, a három nagy zeneszerző, Haydn, Mozart, Beethoven életének és műveinek megismerését; a zenei formák és szerkezetek közül a triós forma, a menüett és a szonátaforma ismeretét, a művek pontos jelölésének (opus, numero) megtanulását; míg az együttesek közül a szimfonikus zenekar, a trió és a vonósnégyes összeállításának a tudását írja elő a kerettanterv.

A kerettanterv javaslatot tesz egy közös zenei anyagra is. A bécsi klasszikára vonatkozóan az énekes műzenei szemelvények között javasolja Haydn *Erdő mélyén* című kánonjának, Mozart *Jöjj, drága május* című dalának és *Varázsfuvola* című operája részleteinek, illetve Beethoven *Marmotte* című dalának megtanulását. A zenehallgatási anyagban Haydntól a *G-dúr (Üstdob)* szimfónia, Mozarttól az *Egy kis éji zene* és néhány részlet erejéig a *Varázsfuvola*, valamint Beethoventől a *VI. szimfónia* szerepel a javasolt válogatásban (17/2004 (V.20.) OM rendelet).

3. A tankönyv elemzése

Elemzésemhez a Nemzeti Tankönyvkiadónak, legújabb nevén Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadónak az általános iskola 6. évfolyama számára készült ének-zene tankönyvét választottam. A tankönyvet Riznerné Kékesi Mária és Ördög László jegyzik szerzőként. Ez a tankönyv eredetileg az 1977-es Általános Iskolai Nevelés és Oktatás Tervéhez készült. Azóta több kiadást és átdolgozást is megélt, de napjainkig ez maradt ennek a kiadónak az általános iskola 6. osztálya/évfolyama számára kínált meghatározó ének-zene tankönyve. Elemzésemhez a kiadó legutóbbi, 2010-es kiadású tankönyvét vettem alapul. [1]

A bécsi klasszikáról szóló tankönyvi fejezetet több szempont alapján vizsgáltam. Először a fejezet tagolódására voltam kíváncsi. Ezután a fejezetben előforduló szövegeket összesítettem. Részletesen foglalkoztam a tankönyvi fejezetben előforduló kottapéldákkal. Végül a fejezet képanyagát néztem meg.

3.1 A bécsi klasszikáról szóló fejezet tagolódása (címek, alcímek)

A tankönyvben a 65. oldalon kezdődik a bécsi klasszika korszakának a tárgyalása, mely a 72. oldalig tart. Ekkor teljesen más téma bukkan fel a tankönyvben: Garibaldiról tanulnak a gyerekek, illetve két Kodály-bicínium tarkítja a képet. A bécsi klasszika korához a 76. oldalon

térünk vissza és a 86. oldallal bezárólag már itt is maradunk. Így összesen 19 oldal szól erről a zenetörténeti korról a kiadó ének-zene tankönyvében. Az összes oldal számához (121 oldal) viszonyítva ez 15%-ot jelent.

Összesen 29 részre tudtam tagolni a fejezetet. A cím szerinti rendezéskor azt állapítottam meg, hogy legtöbbször (12 esetben, 41%) az egyes zeneművek címei határozzák meg a részekre bontást. Hét esetben (24%) a zenehallgatás nyújt támpontot az elválasztáshoz. Négy olvasógyakorlattal (13%) is találkozunk a fejezetben, amelyek szintén elkülönülnek a többi résztől. A három nagy zeneszerző nevére (10%) is rábukkanunk a fejezetben, akiről értelem-szerűen külön fejezetrészek szólnak. Két tematikus blokk (6%) is színesíti a bécsi klasszikáról tanultakat. Természetesen a fejezetnek van egy főcíme is (3%).

A címek rendszerét az elhelyezkedésük szerint is lehet vizsgálni. Legtöbbször (15 esetben, 52%) az oldal tetején, kevesebbszer (8 esetben, 28%) a lap közepén, a legkevesebbszer (6 esetben, 20%) az oldal alján találkozunk valamilyen címmel.

Megvizsgálhatjuk azt is, hogy merre vannak igazítva a címek. A legjellemzőbb (18 eset, 62%) a középre zárt igazítás. Emellett találunk még balra zárt címeket is (11 esetben, 38%).

Betűméretből kétféle fordult elő a fejezetben. Leginkább 16-os betűmérettel (18 esetben, 62%), kevesebbszer (12 esetben, 38%) 12-es betűnagysággal olvashatók az egyes címek.

Betűtípusból ugyancsak kétféle került a tankönyv vonatkozó részébe. Gyakran félkövér (17 esetben, 59%), ritkábban normál (12 eset, 41%) a nyomda által szedett betűtípus.

Mindezek után a következő címtípusokat lehet megkülönböztetni a fejezetben belül:

- (1) Az egyes zeneművek címei általában az oldal felső részén, középre igazítva, 12-es betűmérettel és normál betűtípussal jelennek meg.
- (2) A zenehallgatás-feliratok elhelyezkedhetnek a lap tetején, közepén, valamint alján is. Ezek a címek mindig balra vannak igazítva, 12-es betűnagyságúak és félkövérrel szedettek.
- (3) Az olvasógyakorlat felirattal ellátott kottapéldák is jól elkülöníthetők. Az oldal alján helyezkednek el, balra igazítva. Ezen túlmenően a 12-es betűméretükről és a félkövér betűtípusukról ismerhetők fel.
- (4) A korszakot három nagy zeneszerző neve fémjelzi. A róluk szóló fejezetrészek élén a nevük az adott oldalon középen látható, középre zárt formázással, 16-os betűmérettel és félkövér betűtípussal.

- (5) A két tematikus rész (*A klasszikus zenekar, illetve Keleti színezet a klasszikus zenében*) címe az oldal tetején helyezkedik el középre zártan, 16-os nagyságú betűvel szedve és félkövérre vastagítva.

Néhány megjegyzést szeretnék fűzni az eddigi leírtakhoz.

- (1) Ennek a zenetörténeti korszaknak eddig *bécsi klasszicizmus* volt a megnevezése ez ének-zene tankönyvekben. Az általam vizsgált tankönyvben *bécsi klasszika* néven szerepel Haydn, Mozart és Beethoven kora. Zenetörténészek, különösen a kort kiválóan ismerő Somfai László, eddig is a *bécsi klasszika* elnevezés mellett tették le a voksukat. Számomra meglepő és eddig még nem megmagyarázható módon, ez a tankönyv áttért a korszaknak a zenetörténészek által preferált megjelölésére.
- (2) A tankönyv sajnos nem minden esetben közli szakmailag pontosan és helyesen a zeneművek címét. Egy szerencsétlen példát említek a 68. oldalról: „*Haydn: Andante. Az „Andante” tétel témája az „Üstdob” (Dobütés) szimfóniából*”. Nem lett volna jobb így hivatkozni a műre és a részletére: *Haydn: G-dúr („Üstdob”) szimfónia no. 94 II., Andante tétel?*
- (3) A tankönyv egy másik olvasógyakorlatnál (i. m. 80) csak a zeneszerző nevét adja meg, de az idézett mű címét nem. Szerintem nem várható el egy általános iskolai ének-zene tanártól, hogy Mozart hihetetlenül gazdag életművében teljesen otthon legyen, és bármilyen rövid kottapéldát önállóan azonosítson. Jelen dolgozat szerzőjének zongorista múltja segített megfejteni a feladványt.

3.2 A bécsi klasszikáról szóló tankönyvi fejezetben előforduló szövegek

Összesen 17 szöveg különíthető el a bécsi klasszikáról szóló tankönyvi fejezetben. Ezeket a szövegeket, témájukat tekintve, hat csoportba tudtam osztani. A legtöbb szöveg (9 szövegegység, 53%) egy-egy zeneműhöz kapcsolódóan jelenik meg a fejezetben. A három zeneszerzőről szóló életrajzi rész (3 eset, 18%) is külön értékelhető. A klasszikus zenekar, illetve a *Keleti színezet a klasszikus zenében* című részek a jól elkülönülő tematikájuk miatt választhatók külön (2 példa, 11%). Egy-egy egységnyi szöveggként van jelen a korszak általános jellemzése, a vonósnégyes műfajának bemutatása, illetve a periódus fogalmának zeneelméleti magyarázata (1–1–1, 6%–6%–6%).

Összeadhatjuk a szöveges részekben előforduló mondatok számát. 155 mondatban ír a tankönyv a bécsi klasszikáról. 1–31 mondat között van az egyes szövegrészek hosszúsága. Általánosságban elmondhatjuk, hogy 9 mondat alkot egy szövegegységet.

Egyszerű mondatból 86-ot számoltam össze. Ez az összes mondat 55%-a. Az összetett mondatok száma 72, ami 45%-a az összes mondatnak.

3.3 A bécsi klasszikáról szóló tankönyvi fejezetben előforduló kottapéldák

A tankönyv bécsi klasszikáról szóló fejezete összesen 22 kottapéldát hoz a zeneszerzők életművéből.

A korszak három meghatározó zeneszerzője azonban nem egyforma arányban lett képviselve a kottapéldák megoszlását tekintve: Mozart messze kiemelkedik (10 példa, 45%), míg Haydn és Beethoven (6–6 példa, 27,5%–27,5%) elmaradnak tőle.

Ha a tankönyvben szereplő műveket a műfajok szerint csoportosítjuk, akkor az alábbi eredményt kapjuk. A kor meghatározó énekes (vokális) és a hangszeres (instrumentális) műfajai többé-kevésbé jelen vannak a gyerekek tananyagában. A legtöbb kotta a szimfónia műfajára (5 példa, 22%), majd a műdalra (4 példa, 18%) hoz példát. Három-három (13%–13%) kottapélda kötődik az opera és a szerenád műfajához, míg egy-egy (5%) kottával szerepel az oratórium, a kamarazene, a versenymű, illetve Haydn művének meghallgatásához kapcsolva egy horvát népdal. Számomra három részlet (5%–5%–5%) műfaja nem tisztázódik a tankönyv alapján. Mozart *Oragna figa* című gyermekkori dallama Kodály Zoltán második szólamával nem sorolható be sehova sem. Egy másik Mozart-példánál (olvasógyakorlat a 80. oldalon) nem szerepel az idézett mű megnevezése. A tankönyv itt sem informálja a használóit. A 85. oldalon közölt Beethoven-olvasógyakorlat aláírásaként mindössze annyi szerepel, hogy *Kürtmenet*.

A kottapéldák közül több példa egy-egy nagyobb zeneműhöz kapcsolódik. Ilyen Haydn *D-dúr („Londoni”) szimfónia* no. 104 IV. tétele, Mozart *Varázsfuvola* című operája, illetve Mozart *Kis éji zene* című szerenádja. Ezeket a műveket több kottapélda segítségével ismerhetik meg a tanulók.

Ha azt vizsgáljuk meg, hogy az egyes zeneszerzőket mely műfajjal/műfajokkal jellemzik leginkább a tankönyvszerzők, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy Haydn zenéjének bemutatásakor a szimfónia (*D-dúr „Londoni” szimfónia no. 104 IV. tétel, G-dúr („Üstdob”) no. 94 II. tétel*), Mozart esetében az opera (*A varázsfuvola*) és a szerenád (*Kis éji zene*), Beethovennél a szimfónia (III., *Esz-dúr („Eroica”) szimfónia op. 55 IV. tétel, IX., d-moll szimfónia op. 125 IV. tételéből az Örömóda*) és a műdal (*A mormotás fiú dala, Százszorszép*) műfaja dominál.

Az egyes kottapéldák terjedelmét az ütemszámukkal tudtam meghatározni. A legtöbb esetben periódusnyi, azaz 8 ütem hosszúságú volt a kottapélda (9 esetben, 40%), ezt követték a 16 ütemes részletek (6 eset, 27%), 18 és 4 ütemes idézetek kétszer-kétszer (9%–9 %) fordul-

tak elő a tankönyvben, míg egy-egy példát találtam 24, 12 és 46 ütemet tartalmazó műrészletre (5%–5%–5%). A bécsi klasszika kora ebben a tankönyvi fejezetben összesen 294 ütemmel van jelen. Ez azt jelenti, hogy átlagolva a zenei idézetek 14 ütemesek. Az ütemszámokat végignézve a legrövidebb kottapélda 4, míg a leghosszabb (*Sarastro F-dúr áriája* Mozart *Varázsfuvola* című operájából) 46 ütem hosszú. Ez már nagyon szélsőséges esetnek számít a hatodik osztályos tananyagban.

A szemelvények pedagógiai célzatát elemezve több kategóriába tudtam sorolni a műidézeteket. A legtöbb példa (7 eset, 32%) a zenehallgatást segíti, míg 4–4 példa (18%–18%) énekes anyagot (műdalok), illetve olvasógyakorlatot kínál a tanult korszakhoz kapcsolódóan. A tanulók a formatani ismereteiket a szonátaformával bővíthetik Mozart *Kis éji zene* című szerenádján keresztül. A mű I. tételének három témája kottapéldával is szerepel a tankönyvben. Számomra négy kottapélda rendeltetése kérdéses e kategórián belül. Mi volt a célja a tankönyvszerzőknek Mozart *Oragna figa* című gyermekkori művével? Énekes többszólamúság Kodály Zoltán második szólamával? Mozart *Varázsfuvola* című operájából milyen célból idézték *Tamino áriáját*? Zenehallgatás? Nincs rajta az osztály zenehallgatási CD-jén. Énekes anyag? Nagyon nehéz ez az ária a 6. osztályban... Két Beethoven-részlet mindenféle cím/alcím alá rendelés nélkül olvad bele a tananyagba. A *IX., d-moll szimfónia* op. 125 IV. tételéből az *Örömóda* dallama, úgy gondolom, *mindenképpen figyelemfelhívást és kiemelészt érdemelt volna. E példa alatt a D-dúr Hegedűverseny* op. 61 I. tételének fő témáját találjuk, ismét mindenféle utasítás, hivatkozás nélkül. Olvasógyakorlatként hangozzék el a szemelvény? Érdekes, hogy ugyanennek a versenyművek a II. tétele szerepel az évfolyam zenehallgatási CD-jén. Nem kellett volna ebben az esetben összeegyeztetni a tankönyvi tananyagot és a hangzó példát?

Ezen a ponton ismét szeretnék megjegyzéseket fűzni a tankönyvi megoldásokhoz.

- (1) Az egész bécsi klasszikáról szóló fejezet számomra legfájóbb hiányossága, hogy a tankönyvírók az egyes műdaloknál nem közlik a zongorakíséretet. Mennyivel nagyobb zenei élményt jelentene egy Haydn-, Mozart- vagy Beethoven-dal megszólaltatása zongorakísérettel! A zongorakísérő lehetne az osztály ének-zene tanára, az osztályból egy zeneiskolába járó diák, vagy éppen egy kolléga. Mindenki megtalálhatná a számára elérhető megoldást a cél érdekében, hogy ne csak újabb tandalok, hanem a zenei élmény valódi forrásai legyenek ezek a szép alkotások. Ezzel, ráadásul, a gépi zenehallgatás mellett az élő zenehallgatás is lehetővé válna az ének-zene órákon. A

tankönyvíróknak segíteniük kellett volna ezt a célt azzal, hogy közlik a dalok zongorakísértetét is.

- (2) Amit még a daloknál hiányolok, az a költő nevének megadása, illetve a költeményének az eredeti nyelvű címére való hivatkozás. A tankönyvben jelenleg szereplő adatok alapján nem mindig egyszerű a dalok visszakeresése a komponista oeuvre-jében.
- (3) A tankönyv a zenehallgatásra szánt művek esetében mindössze egyszer adott megfigyelési szempontot (Haydn *G-dúr* („*Üstdob*”) szimfónia no. 94 II. tétel). Ez nem következetes gyakorlatot mutat. Egy művészletnél pedig (*A Bűvös csengettyű* Mozart *Varázsfuvola* című operájából), bár a tankönyv jelezi, hogy zenehallgatásra van szánva a részlet, a hangzó anyagok (CD) között nem találkozunk ezzel az idézettel.

A tankönyvnek a bécsi klasszikáról szóló fő fejezetén kívül is találkozunk még klasszikus művek kottáival.

- (1) Haydn *Csalogány az erdőn* című kánonja (i. m. 22) énekes anyagként (többszólamúság) jelenik meg.
- (2) Mozart *Utazás szánon* című művéből egy periódusnyi dallamot idéz a tankönyv Kodály Zoltán *Rossz a Jézus kiscsizmája* biciniumával egy lapon (i. m. 47). A tankönyv a Mozart-mű esetében a meghallgatást is javasolja.

3.4 A bécsi klasszikáról szóló fejezet képei

A tananyaghoz kötődően összesen 11 kép szerepel a tankönyvben.

A legtöbb kép (3 kép, 28%) egy-egy helyszínt ábrázol. Így került egy látkép a korabeli Schönbrunnról/Bécsről a fejezet elejére. Két kastély képe látható még e körben: a Fertődi kastély Haydnhoz és az Esterházy hercegekhez kötődően, valamint a Martonvásári kastély, amely Beethoven és a Brunszvik család kapcsolatát idézi fel. A korszak három nagy zeneszerzőjéről egy-egy portét láthatunk (3 példa, 28%). Szintén három kép (3 kép, 28%) ábrázol előadóegyütteseket (szimfonikus zenekar ábrával, valamint fényképen, illetve a Tátrai vonósnégyes). Két kép (2 példa, 16%) egy-egy zeneműhöz (*Szerenád* Haydn azonos című dalához, továbbá *Jelenet Mozart Varázsfuvola című operájából*) ad képi útmutatást.

A képek típusait vizsgálva elkülöníthetjük a korabeli festmények reprodukcióját (5 példa, 45%) és a mai fényképeket (szintén 5 példa, 45%). Egy ábra színesíti még a képet a szimfonikus zenekarról (1 példa, 10%).

Sajnálattal kellett megállapítanom, hogy egyik kép esetében sem nevezi meg a tankönyv a forrást. Ezt komoly hiányosságnak tartom. Visszaidézném egy korábbi gondolatomat, amely

szerint egy általános iskolai ének-zene tanártól nem várható el a napi munkája mellett, hogy ilyen komoly szintű kutatómunkát folytasson a tankönyv kiegészítése céljából.

A tankönyvi főszöveg mellett említést érdemel a tankönyv belső borítója, melynek címe: „Haydn, Mozart, Beethoven Európában (1730–1830)”. Ez a térkép a három zeneszerző életéhez köthető főbb városokat jelöli meg. Egy ilyen térkép újdonságnak számít és egyértelműen pozitívan értékelendő.

4. A zenehallgatási lemez (CD) elemzése

A tantervi követelmények megismerése, majd a tankönyv tanulmányozása után az évfolyam zenehallgatási anyagát tartalmazó kompakt lemezt vettem a kezembe. A Tóthné Jávor Melinda szerkesztette *Zenekalauz. A klasszika zenéje. Zenehallgatás az iskolában és otthon* címmel megjelent CD első kiadása 2005-ből való. Újabb átdolgozás azóta nem készült belőle, így az előbb elemzett, 2010-es kiadású tankönyvhöz is ez a CD tartozik zenehallgatási anyagként.

A CD-n összesen 22 track szerepel. Bartók Béla, Kodály Zoltán és Bárdos Lajos egy-egy bevezető műve után a magyar zenetörténet hangzó példái következnek (Bakfark Bálint, illetve a históriás ének Tinódi Lantos Sebestyénnel). Őket követi a bécsi klasszika kora a 7–21 track-ig. A CD legutolsó zeneműve Malek Miklós *Harsonaversenyének* részlete. A bécsi klasszika 14 track-je az összes szám 68%-a.

A kor három meghatározó zeneszerzője egyforma arányban (5–5–5 műrészlet) van jelen a lemezen. Haydn zenéjét két szimfóniatétellel, két oratóriumrészlettel és egy vonósnégyestétellel próbálták meg közel hozni a 12 éves korosztályhoz. Mozart életművébe egy zenekari mű, egy szerenád és a *Varázsfuvola* című opera segítségével pillanthatnak be a tanulók. Beethoven egy versenymű tételével, egy kamarazenei tétellel, egy kísérezenevel és két szimfóniarészlettel nyerheti el a gyerekek tetszését a CD összeállítása alapján.

A CD műsorideje 75'05". Ebből a bécsi klasszika zenéje 50'47". Ez az összidőhöz viszonyítva szintén 68%-ot eredményez, ugyanúgy, mint a track-ek számának vizsgálatánál. Ha átlagolunk, akkor egy szemelvény 3'36" hosszúságú. A valóságban a tárgyalt zenetörténeti korszak legrövidebb részlete 1'41" (Beethoven *Török indulójának* op. 113 részlete), míg a leghosszabb részlet 7'04" (Beethoven *VII. A-dúr szimfónia* op. 92 IV. tétele). Úgy gondolom, az előző részlet talán túl rövid ahhoz, hogy a gyerekek figyelmét megragadja, míg az utóbbi pedig már túl hosszú ahhoz, hogy ebben az osztályban végig lekösse a figyelmet.

Néhány megjegyzés ide is kívánkozik.

- (1) A tankönyv és a CD-n szereplő hangzóanyag között hat esetben tudtam összefüggést kimutatni. Ezekben az esetekben a tankönyv kottapéldával, megfigyelési szemponttal, magyarázó szöveggel segíti a zenehallgatást. A kompakt lemez pedig valóban tartalmazza a tankönyv által zenehallgatásként jelzett műveket/műrészleteket. Ez a hat részlet a következő: Haydn *G-dúr („Üstdob”)* szimfónia no. 94 II. tétel, Haydn *G-dúr vonósnégyes* op. 76 no. 1 III. tétel, Haydn *D-dúr („Londoni”)* szimfónia no. 104 IV. tétel, Mozart *Kis éji zene* KV 525 I. tétel, Mozart *Sarastro F-dúr áriája* a *Varázsfuvola* című opera II. felvonásából, illetve Beethoven *Török indulója* az Athén romjai op. 113 című kísérezeneből.
- (2) Sajnos e pozitívnak minősíthető példák mellett vannak negatívan értékelhető esetek is, olyanok, amikor a tankönyv és a CD nem „kommunikál” egymással. Mozart *Varázsfuvola* című operájának II. felvonásából *Papageno és Papagena duettje*, illetve az *Éj királynőjének áriája* tartozik ide. A tankönyv semmilyen formában nem utal az opera e két részletére, amelyek viszont szerepelnek a CD-n.
- (3) Olyan esetek is vannak, amikor lenne „szándékolt” kapcsolat a tankönyv és a hangzóanyag között, de az valamiért „félresiklott”. A tankönyv Haydn *Szüreti kórusához* ad megfigyelési szempontot a tanulóknak. A CD borítóján szerepel is ez a részlet, de a hangzóanyagok között nem találjuk. Beethoven *C-moll hegedű-zongoraszonátájának* II. tételét ígéri a CD borítója, de valójában a III. tétel szerepel a lemezen. Mozart *Utazás szánon* című német tánca nem a bécsi klasszikáról szóló tankönyvi fejezetben szerepel, hanem a 45. lapon, elkülönülve e tárgykörtől, mégis, a CD alapján úgy tűnik, hogy a tankönyvben szerves része ennek a zenetörténeti kor tárgyalásának. Beethoven *Hegedűversenyének* op. 61 is különös sors jutott osztályrészül ennek a tananyagának a tárgyalásában. A tankönyvben az I. tétel főtémájának a kottáját látjuk, míg a CD-ről a II. tétel részlete csendül fel. Nem értem ennek az okát. Figyelmetlenségről van szó? Vagy szándékosan történt ez így?
- (4) Nagy hiányossága a CD-nek, hogy nem sorolja fel az egyes művek/műrészletek előadóit.
- (5) Hasznos lett volna, ha a CD-borítón –t öbb helyen nagyon pontatlanul – felsorolt műcímeiken túl egy kis füzet is segíti a hallgatót a művek/műrészletek befogadásában. A CD alcíme: „*Zenehallgatás az iskolában és otthon*”. Ez a gondolat mindenképpen új megközelítést ígér és igényel. A szakképzett pedagógustól elvárható, hogy felkészül-

ten kalauzolja fiatal hallgatóságát a zene, így a bécsi klasszika világában is. Ugyanez már nem várható el a szülőktől. Mégis, szép gondolat, hogy ezeket a zenéket ne csak az iskolában, hanem otthon, oldott családi légkörben is hallgathassák a gyerekek.

A tankönyvben, a bécsi klasszikáról szóló fő fejezeten kívül, elszórtan is találunk zenehallgatásra szánt klasszikus alkotásokat.

- (1) A harsonáról tanulnak a gyerekek, amikor Beethoven VII., *A-dúr szimfóniájának* a részletét hallgatják meg a III. tételből (i. m. 14). A részlet szerepel az évfolyam zenehallgatási lemezén.
- (2) *A nap nyugodni tér* címmel egy német népdalt énekelnek a gyerekek (i. m. 20). Ehhez Haydn *Évszakok* című oratóriumából a *Szüreti kórus* meghallgatását kapcsolja a tankönyv. Az idézett műrészlet cím szerint ugyan szerepel az évfolyam kompakt lemezén, hangzó formájában azonban nem került fel a hanghordozóra.
- (3) Énekes szemelvények után (*Csalogány az erdőn*, illetve *Bűvös hang*) javasolja a tankönyv Mozart *Esz-dúr kürtversenyéből* a III., *Rondó* tétel meghallgatását (i. m. 22). A hatodik évfolyam számára készült zenehallgatási CD-n nem szerepel ez a mű. Az 1983-as, Tarcai Zoltán által szerkesztett, és a kiadó jogelődjéhez tartozó ének-zene tankönyv bakelit zenehallgatási lemezén találjuk meg. A zenehallgatási anyag átdolgozásakor és új hanghordozóra való áttételekor a kiadóban elsiklottak e részlet fölött (Tarcai szerk. 1983).
- (4) Szintén Mozarttól az *Utazás szánon* című kompozíció meghallgatását kéri a tankönyv (i. m. 47). Itt kottapélda is segíti a zenehallgatást. Ez a német tánc szerepel az évfolyam CD-jén.
- (5) Kuruc dalt (*Törökbársony süvegem*) tanulnak a gyerekek (i. m. 92), majd Haydn *G-dúr szimfóniájának* IV., *Finale* tételét kellene meghallgatniuk. Sajnos ez a részlet sem szerepel a hatodik évfolyam jelenlegi kompakt lemezén. Szerepel viszont a kiadó jogelődjének 1983-as bakelit lemezén. Onnan derül ki, hogy a no. 88-as Haydn-szimfóniát kellene a gyerekeknek meghallgatniuk (Tarcai szerk. 1983).

5. Összegzés

Dolgozatomban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a bécsi klasszika, az egyetemes zene-történet egyik aranykora, valamint nagy komponistáinak az élete és művészete hogyan jutnak el a tanterven–tankönyvön–zenehallgatási anyagon keresztül a mai 12 éves korosztályhoz.

A kerettanterv célul tűzte ki a zeneszerető/értő közönség nevelését. Ennek részeként fontosnak tartja a zenei műveltség megalapozását, a nemzeti mellett az egyetemes zenekultúra megismertetését is. A zeneértő és -érző képesség fejlesztése magában foglalja a tanult zenei korszakhoz kapcsolódó zenei formák, műfajok felismerését, valamint a zenemű gondolati tartalmait közvetítő kifejezőeszközök megfigyelését. Ezen túl a különböző hangszerek és hangszeres együttesek hangjának a megfigyelése is része a zenehallgatásnak. Ezek azok a főbb pillérek, amelyeknek az egyes korszakokra, így a bécsi klasszikára vonatkozó részletes kidolgozásával találkozunk a kerettantervben.

Az ismertetett előírásoknak kellett megfelelnie a Nemzeti Tankönyvkiadó Riznerné Kékesi Mária és Ördög László által írt hatodik osztályos ének-zene tankönyvének, illetve a hozzá kapcsolódó, Tóthné Jávor Melinda által szerkesztett zenehallgatási anyagnak.

Először, különböző szempontok alapján, a tankönyvnek a bécsi klasszikáról szóló fejezetét, illetve az ahhoz kötődő részeket vizsgáltam.

Bevezetésként a bécsi klasszikáról szóló fejezet tagolódására voltam kíváncsi. Az ének-zene tankönyv első végiglapozása során megállapítottam, hogy a címek-alcímek rendszere itt nem úgy működik, mint más tantárgyak tankönyveinek az esetében. Kevésbé átlátható és követhető. A címek tipizálása, az elhelyezkedésük, az igazításuk, a betűtípusuk és a betűméretük vizsgálata alapján vált világossá számomra, hogyan is tagolódik a bécsi klasszikáról szóló fejezet. A fejezet egyébként a tankönyv 15%-át teszi ki, és – meglepő módon – más tananyagok által megszakítva, két részletben jelenik meg a tankönyvben.

Ezután a tankönyvi fejezetben előforduló szövegeket vettem számba. Sok a szöveges rész a fejezetben. A mondatokat összeszámlálva 155 mondatig jutottam. A szövegek többsége a zeneszerzők életét írja le, illetve a műveiket magyarázza.

Következő szempontom a kottapéldák vizsgálata volt. Viszonylag sok, összesen 22 kottás példa szerepel a tankönyv vonatkozó fejezetében. Alapvetően a korszak legfőbb énekes (*műdal, oratórium, opera*) és hangszeres (*szimfónia, versenymű, vonósnégyes, szerenád*) műfajai vannak jelen a nagy zeneszerzők nagy zeneműveiből származó idézetek segítségével. Az idézetek pedagógiai célja többféle: többször a zenehallgatást segítik, máshol énekes anyagot, il-

letve olvasógyakorlatot kínálnak a tanult korszakhoz kapcsolódóan, néhány esetben a zeneelméleti ismereteket példázzák.

Megnéztem a tankönyvi fejezet képanyagát is. Képekkel, korabeli festmények reprodukcióival és mai fényképekkel találkozhatunk a témához kötődően, sajnos nem túl nagy számban.

A tankönyv elemzése után az évfolyam zenehallgatási anyagát tartalmazó kompakt lemeznek (CD) a korszakhoz kötődő szemelvényeit vettem számba.

A bécsi klasszika a 68%-át teszi ki a CD műsoridejének. Több, pozitívnak minősítendő esetben a tankönyv és a CD tartalmilag összefügg egymással. Vannak viszont negatív példák is, amikor nincs, vagy valamilyen ok miatt nem jött létre a kapcsolat a két taneszköz között. A CD, legalábbis címében felvállaltan, új szemléletet közvetít, amikor az évfolyam számára összeválogatott zeneműveket nem csak iskolai, tanórai meghallgatásra szánja, hanem javasolja azok otthoni, családi körben történő hallgatását is. Ez utóbbihoz, szerintem, hasznos lett volna valamilyen kis füzetben némi útmutatást adni.

Elemzésem végén, mindent egybevetve, azt állapítom meg, hogy ez a tankönyv valóban megfelel a kerettantervnek, ugyanakkor minden tekintetben a hagyományos megoldásokat (szöveges leírások és magyarázatok, kottapéldák, képek) követi a bécsi klasszika korszakának és nagy alkotóinak a bemutatásakor. A hangzóanyag esetében is leginkább csak a hanghordozó formája változott. A Nemzeti Tankönyvkiadó, ma már Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó az ország legnagyobb múltra visszatekintő tankönyvkiadó vállalata, így bizonyos mértékig érthető a hagyományok tisztelete és követése, amely még az ének-zene tankönyvük 2010-es átdolgozásakor is érezhető. Úgy gondolom azonban, hogy a hagyományörzés minden erénye mellett arra is érdemes lenne figyelnie a kiadónak, hogy a mai gyerekek már teljesen más zenét éreznek a magukénak, a klasszikusokat pedig leginkább múzeumba valóknak gondolhatják. E régi kor, a zeneszerzői és az ő remekműveik közel hozása, bemutatása a mai gyerekek számára az előbb megfogalmazott probléma/helyzet ellenére nagyon is fontos feladat, de ehhez ezek a nagyon hagyományos tankönyvi megoldások talán már nem elegendőek.

Jegyzet

[1] A tankönyv új, 2014 szeptemberében forgalomba kerülő kiadása már a legújabb, a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről szóló 51/2012. (XII. 21.) EMMI rendelethez igazodik. Az átdolgozott tankönyvi változat egy következő elemzés tárgya lehet. (A 2014/2015. tanévi közoktatási tankönyvjegyzék https://w3.kir.hu/portaldownload/tankonyv/kirtkv2014_kozlony_140628.pdf, 115.)

BIBLIOGRÁFIA

Kiss Henriett (2013): Zenehallgatás az általános iskolában. Új kihívás előtt az énekpedagógusok. In: *Iskolakultúra*, 2013. május-június 23. évf. 5-6. sz. 22-32. p.

Riznerné Kékesi Mária - Ördög László (2010): Ének-zene az általános iskola 6. évfolyama számára. Budapest : Nemzeti Tankönyvkiadó, 2010. 127 p.

Tarcai Zoltán (1983, szerk.): Zenehallgatás. 6. osztály. [bakelit lemez] Országos Pedagógiai Intézet. Hungaroton. SLPX 19194

Tóthné Jávor Melinda (2005, szerk.): Zenekalauz. A klasszika zenéje. Zenehallgatás az iskolában és otthon. [CD-ROM] Budapest : Nemzeti Tankönyvkiadó Rt, 2005. 00667/CD.

Internetes hivatkozások:

Az oktatási miniszter 17/2004 (V.20.) OM rendelete a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről, valamint egyes oktatási jogszabályok módosításáról. 1. melléklet 5-8. osztály. In: A Nemzeti Erőforrás Minisztérium honlapja [online] [2014. 07. 16.] < URL: http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/kerettanterv/mk68/MK68_1_04-1.mell-p92-248-kerettanterv_5-8o.pdf

A 2014/2015. tanévi közoktatási tankönyvjegyzék. In: Oktatási Hivatal honlapja [online] [2014. 07. 19.]

<URL: https://w3.kir.hu/portaldownload/tankonyv/kirtkv2014_kozlony_140628.pdf

KISS, HENRIETT

THE APPEARANCE OF THE VIENNESE CLASSICISM IN THE MUSIC TEXTBOOK AND MUSIC LISTENING MATERIALS OF THE NATIONAL TEXTBOOK PUBLISHER FOR THE SIXTH GRADE OF PRIMARY SCHOOL

In Hungary, primary school pupils learn about the different periods of music history, the lives of the great composers and their masterpieces in the music lessons. The age of Viennese Classicism is represented in the curriculum of the 6th grade. What do children of today learn about Haydn's, Mozart's, Beethoven's life and work? First, I looked into the curriculum. Then I analysed the music coursebook of the National Textbook Publisher. Finally, I listened to the related music on the disc (CD). I found that the period of Viennese Classicism and its music is emphasised both in the curriculum and the textbook as well as on the disc. Pupils can get sufficient information about the life and the work of these three great composers.